

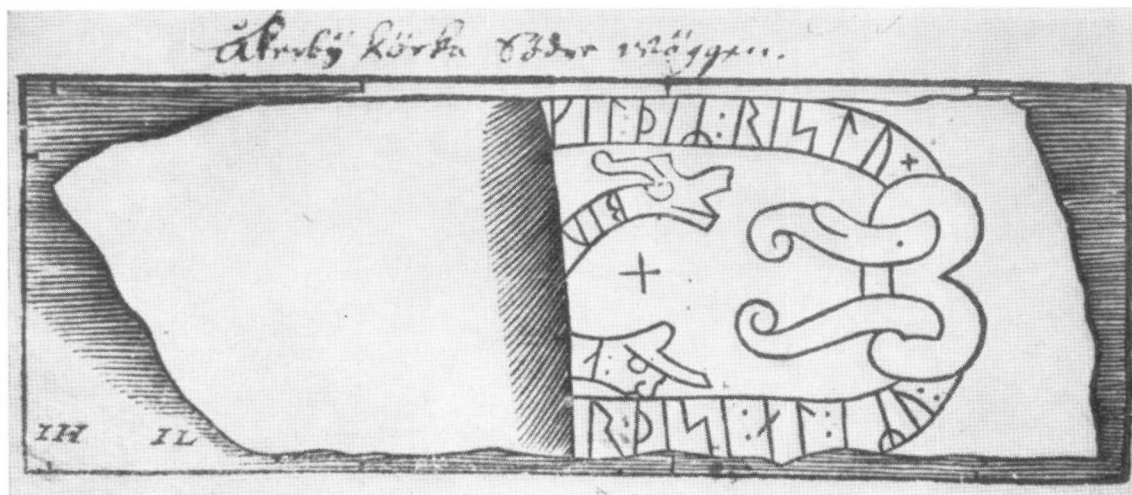

Fig. 298. U 1066. Åkerby kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 493).

1080, 1083, 1086, 1087, 1093, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1108, 1111, 1115 och 1116. Inskrifterna på de övriga 21 har han fått av sina medhjälpare Rhezelius och Cohl: U 1071, 1079, 1084, 1085, 1088, 1089, 1090, 1091, 1092, 1095, 1096, 1097, 1104, 1105, 1106, 1107 och 1110 av Rhezelius och U 1113, 1118, 1119 och 1120 av Cohl. Till Bureus' intresse för häradets runstenar har säkerligen bidragit, att han var prästson från Åkerby. Bureus skrev sig som bekant Agrivillensis.

Genom *Ransakningarna* blevo ytterligare 5 ristningar kända, nämligen U 1066, 1067, 1070, 1094, 1112. I Peringskiölds *Monumenta* har U 1077 tillkommit. Sammanlagt 47 ristningar i Bälunge härad ha alltså varit kända av 1600-talets fornforskning. Av dessa äro 45 avbildade i *Bautil*.¹ Där saknas nämligen U 1090 och 1101; av den senare saknas över huvud taget avbildning, av den förre finnes en teckning av Rhezelius. — I Liljegrens *Runurkunder* förtecknas från Åkerby, Bälunge och Skuttunge socknar 50 ristningar (L 130—168 och 173—183), alltså 3 ristningar mera än som här uppgivits ha varit kända för 1600-talets runforskare och 5 mera än i *Bautil*. Detta förklaras av att Liljegren i sin förteckning har medtagit fyra bautastenar (L 137, 161, 167 och 168) och att han, på grund av en felaktig uppgift av O. Celsius, har fört Vaxmyrastenen (L 175) i Ärentuna socken till Skuttunge; se nedan s. 456 och U 1024.

Under 1700-talet kom U 1114 i dagen (O. Celsius), under 1800-talet U 1078, 1081, 1117 och 1121, under 1900-talet U 1068, 1072, 1082, 1109 samt ett fragment i Bälunge kyrka.²

1066. Åkerby kyrka.

Pl. 82, 83.

Litteratur: B 493, L 163. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 35, 36; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 36; *Kyrkoinventarium* 1829 (ATA); UFT h. 5 (1876), s. 78; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 21; G. A. Hellman, C. Claesson och F. Hallberg, *Fasta fornlämningar i Åkerby socken, 1937—38* (ATA); S. B. F. Jansson, *Skrivelse till Riksantikvarien den 31/8 1949* (ATA), Några nyligen uppdagade runstenar (i: *Fornvännen* 1950), s. 336 ff.; *Handlingar* 3983/49 och 5769/49 (ATA); N.-G. Stahre, *Stångskäret, Kåksna och Kummelberget* (1952), s. 188 f.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och J. Leitz, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* 2 och B 493); N. Lagergren foto 1949 (i Jansson a. a. s. 337, 338, 340).

¹ B 449—470, 472—495. B 471 Rosta bro har i *Bautil* upptagits under Bälunge. Denna sten bör emellertid föras till Ärentuna socken; se U 1021.

² Detta runstensfragment upptäcktes hösten 1956, då häftet redan förelåg i ombrutet skick. Se tillägget nedan s. 467.

Fig. 299. U 1066. Åkerby kyrka. Stenen på den plats där den återfanns år 1949.

Runstenen står rest på Åkerby kyrkogård, invid södra tornmuren, 1 m. Ö om U 1067.

Den äldsta kända uppgiften om stenen finnes i *Ransakningarna* 1667—84: »Kyrckian 2 stⁿ stehnar inmuhrade och påskrefne.» En utförligare beskrivning av stenens läge lämnar Peringskiöld i *Monumenta* 2: »I Kyrkiemuren finnes twenne gamla Runestendar, doch begge till skriften ofullkomlige¹... Den ena är wid kyrkians anläggning i östra hörnet på gafwelwäggen blefwen inmurader [= U 1067]... Den andra Runestenen finnes wid Wäkenhuset, i södra wäggen men till Skriften half betäcker af Wapnhus muren, som stöter twärt emot gamla kyrkewäggen på södra sidan.» På träsnittet i *Monumenta* 2 finnes bläckanteckningen »Åkerby körka Söder Wäggen» (B 493: »Åkerby Kyrka i Södra wäggen»; L 163: »S. kyrkewäggen»). — O. Celsius, som undersökte stenen den 9 juli 1726, beskriver dess plats på följande sätt: »Åkerby i kyrkiomuren uthan till på Wästra sidan i hörnet wid Wapnhuset. Halfwa stenen wid pass är inbygd och betäckt af Waknhus muren.»

U 1066 och U 1067 ha senare öfverrappats och fallit i glömska. *Kyrkoinventarium* år 1829 avslutas med följande konstaterande: »Någre gamla skrefne Handlingar, äro icke att här tillgå, äfvensom... rundstenar icke här finnas, hvarjämte kyrkogården saknar grafvårdar och för öfrigt allt som angår fornlämningar.» I *UFT* (1876) uppges, att stenen är »öfverrappad». Vid inventeringen av fasta fornlämningar i Åkerby socken 1937—38 kunde U 1066 ej återfinnas, och stenen söktes också senare förgäves. Hösten 1949 blev den emellertid återfunnen av S. B. F. Jansson. Stenen låg inmurad i kyrkans södra vägg med toppen 13,2 m. V om kyrkans sydöstra gavelhorn, 0,71 m. ovan markytan; se fig. 299. Runstenen uttogs och restes samma år genom Riksantikvarieämbetets försorg. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Jumkil» (1952).

Mer än hälften av inskriften var helt okänd av forskningen, på grund av att inskriftens nedre del redan på 1600-talet hade dolts av väggen till ett vapenhus.

Gräröd granit. Stenens hela höjd 2,20 m., höjd över marken 1,75 m., bredd 0,70 m. Ristningen är delvis grund.

¹ De sista fem orden äro överstrukna.

Inskrift:

: **biurn** : **auk** : : **þurkil** : **þir** : **ristu** + **kumbl** : **þisi** : **al** : **iru** : : **kipbi** - : **a** :
 5 10 15 20 25 30 35 40

Biorn ok Þorkell þeir ræistu kumbl þessi all...

»Björn och Torkel de reste alla dessa 'kummel'...»

Till läsningen: Sk före 1 **b** är grunt men säkert. Bst i 5 **n** är placerad lågt, vilket beror på att ristningsytan här var ojämn. Översta delen av bst i 7 **u** är skadad genom en flagring, i vilkens botten dock huggningsspår skönjas. Sk före 9 **þ** är grunt men förefaller säkert. 10 **u** har förlorat toppen; där den har funnits är ristningsytan bortslagen. 13 **i** är ej stunget, ej heller 16 **i**. Sk efter 14 **i** är mycket grunt. 18 **r** har förlorat övre delen av hst och av bst genom flagring. Av 21 **t** är endast hst och högra bst bevarade; t. v. om toppen finnes en urgröpning, där vänstra bst har gått förlorad. Efter 22 **u** följer som sk ett kraftigt hugget kors. Därefter fortsätter inskriften, av sammanhanget att döma, nedtill i stenens högra kant. Omedelbart före 23 **k** finnas några fördjupningar men inga säkra spår av sk. (Man skulle ha väntat sk på detta ställe, eftersom det finnes på motsvarande ställe i den andra slingan.) 24 **u** har förlorat nedre delen. 26 **b** har annan form än inskriftens två andra **b**-runor (1 **b** och 40 **b**); i 26 **b** utgå nämligen bistavarna från hst, medan de i de två andra fallen utgå från ramlinjerna. 29 **i** är ej stunget. Runföljden 32—36 : **al** : **iru** : är fullkomligt säker; 33 **i** och 34 **i** ha förlorat korta stycken nedtill, genom att stenens kant här har slagits bort. Någon yttre ramlinje har emellertid med all sannolikhet ej huggits i stenens kanter. 37 **k**, 38 **i** och 41 **i** äro ej stungna. Runan 42 står på ett ojämnt ställe. T. v. om hst synes en linje, som förefaller att vara vänstra delen av en **n**-bst; runan har sannolikt varit **n**. 43 **a** är tydligt, likaså det följande sk. — Hadorph och Leitz: **biu** ... **kil þir : rislu** × ... **r : þisi : al : iru : k** ... — Celsius: »Första draken» **ariul** ... **i : þisi : al : iru** : »Andra draken» **ki** - ... **kil : þir : rist** u × Det är tydligt, att Celsius har läst inskriften i oriktig ordning; han börjar vid vänstra huvudet och fortsätter i stenens högra kant, varefter han börjar vid högra huvudet och fortsätter i vänstra kanten. Celsius har alltså räknat med att de båda ormarna ha korsat varandra nedtill, ett misstag, som förklaras av att stenens nedre del vid hans undersökning var dold av vapenhusväggen.

Inskriften i den vänstra ormen, runföljden 1—22, erbjuder inga svårigheter. De båda där förekommande mansnamnen, *Biorn* och *Þorkell*, äro välkända, och konstruktionen är den normala. Däremot är det icke möjligt att med säkerhet tolka hela inskriften i den högra ormen, runföljden 23—43. Av sammanhanget att döma har ristaren icke fortsatt vid det högra huvudet, som man skulle ha väntat, utan nedtill i stenens högra kant. Inskriftens slut, **iru : kipbi - : a** :, ger emellertid ingen säker mening. 34—36 **iru** torde snarast böra uppfattas som pres. 3 pl. av *vera*. Om ett mansnamn, skrivet **iru**, se U 335. Om uttrycket *ræisa kumbl* se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1950, s. 339. Om betydelsen av ordet *kumbl* se N.-G. Stahre, *Stångskäret, Kåksna och Kummelberget* (1952), s. 180 ff.

U 1066 är utan tvivel ristad av samme man, som har utfört U 1067, d. v. s. av en hittills okänd ristare *Brandr*. Om honom se U 1067.

Tyvärr kunna vi ej veta, var U 1066 ursprungligen har varit rest. Den lades in i kyrkmuren, med ristningsytan utåt, då Åkerby kyrka byggdes omkring år 1300. Därför kunna vi ej heller avgöra, på vilken plats 'alla dessa kummel' ha varit 'resta'. Man skulle kunna gissa, att monumentet, bestående av flera stenar, har stått vid det stora gravfält, som ligger omkring 800 m. SV om kyrkan, 500 m. SV om Berga, omedelbart N och NÖ om den vackra gamla »Löpsbron» över Jumkilsån (se fig. 300). Intill detta gravfält, som omfattar ett 20-tal högar, stod ännu på 1700-talet den runsten (U 1069), som nu står rest vid stora landsvägen, 35 m. NÖ om Åkerby prästgård.